

Присвячую моїм дорогим небожатам Петрусеві, Пасі і
Олютці

Ми, малі діти, страх як любили казки! Зимньої пори, як
насуне та довга та предовга ніч, заберемося на піч у тепле
просо або жито, з одного боку гріє й з другого парить, гарно
так,— і раді слухати бабусю хоч до самого білого світу... А вона,
стара та древня, голови на в'язах не здержить,— так вона в неї
на всі боки і розхитується,— як розпустить бувало свої кази та
перекази, й не переслухаєш ніяк!

От одного разу зібралися ми коло неї: я, Івась білоголовий,
Пріся мигласта та Грицько меткий, напалися раптом: кажіть та
й кажіть, бабусю, казки!.. Бабуся була недужа, їй і дихати,
може, не хотілося, не то казок казати, а ми одно — намоглися.

Довго вона стогнала та кректала, поки підвелася. Підперла
плечима комин, угородила у теплу пашню свої коряві руки й
задумалася... Ми так і напали! Одно кричить: "Про Івана-
царевича та сірого вовка!" Друге не хоче Івана-царевича, а
кажи йому "Оха"; Пріся просить "Кози-дерези".

— Бабусю,— обіззався Грицько меткий,— ви хвалилися
колись нову розказати. Кажіть нову. Якось ви її називали...

Бабуся важко зітхнула, аж у грудях у неї запищало, й,
прокашлявшись, промовила:

— Якої ж вам? Про Правду та Кривду хіба?

— Про Правду та Кривду! Про Правду та Кривду! Бабусю!
Голубонько! Кажіть про неї! — загукали всі.

— Цссс...— утишила вона нас.— Застряла вам у зуби та Правда та Кривда! — промовила й, подумавши, почала...

I

Не в нашій стороні, не за нашої пам'яті й не за пам'яті наших дідів та бабів, а давно-давно... за царя Гороха, та за солом'яного бога, та за князя Хмеля, коли людей було жменя... або ще й людей тоді не було,— як появилися на світ двоє дівчаток-близняток.

Земля тоді була пустельна. Ні билиночки на ній не росло, ані травиночка не красила її чорної кори: ніяка звірина не оставляла свого сліду на ній, ніяка птиця не оголошувала своїм співом та криком німого повітря. Ніщо тоді на ній не жило, не родило, й сама вона — холодна та слизька — каменюкою була... Сірі тумани снували по ній, темні та непроглядні хмари огортали й крили від ясного сонця; дрібні дощі полосували її і вдовж, і вшир, і впоперек.

Тоді саме вони родилися. Зачало їх Ясне Сонечко, поливали й ростили дощові води, напували свіжії роси, буйні вітри гойдали їх на своїх легесеньких крилах, а блідолиций Місяць і зорі ясноокі доглядали їх тихого спокою...

I вирости вони всьому світові на диво. Стрункі та тонкі, як тії тополі, гнучкі, мов лози над водою, білолиці, як в садку лілеї, ясноокі, мов зорі по небу; заговорять,— увесь світ усміхнеться, наче тая скрипонька заграє.

Увесь світ любив тих дівчаток-близняток. Вони не знали, що то таке ворожнеча й згода, що добро, що лихо, що моє, що твоє; бо все було їх — не ділене, не шматоване. Не маючи чоловічої облуди, як ті янголята, носилися вони понад землею,

поринали в темних хмарах, хапали блискавиці руками й, граючись, кидали одна на одну. Або спускалися на темну землю, ховалися у густих туманах, перелітали з скелі на скелю й перегукувались через яри одна до одної. Коли їм обридало плескатися на дощі, лазити по слизьких скелях, вони знову вилітали за хмари і, обгорнувшись веселкою, сушилися на ясному сонці, виспівуючи голосні пісні... Увесь світ заслухувався їх пісень: вітри затихали, ясні зірочки підтягували їм, а блакитне небо раз у раз одкидало від себе голосну луну, котра, неначе в бубон, бухкотіла в його синій намет... Красне Сонечко стояло серед неба і, усміхаючись, прискало на них золотими іскорками. Вони хапали ті іскорки в жмені й розсівали по всьому світу... Так іноді невеличкі діти пересипаються жовтим пісочком. То була весела забавка, весела й всьогосвітня, бо весь світ, дивуючись на них, бавився їх іграшками...

II

Минуло чимало часу; багато літ уплило, віків чимало минуло, а їм було і не в примітку. Веселі та безжурні, носились вони по всьому світу, не знаючи лиха та ворогування ні між собою, ні між ким другим.

Аж ось одного разу Ясне Сонечко, натомившись світити за цілий день, пливло до спокою.

— На добраніч, мої голуб'ята,— сказало воно,— стеліться мерщій; пора спати.

— На добраніч, мамо,— одказали вони.— Спочивайте собі, нам і панотець Місяченко посвітить.

— О, я знаю, чого йому любо так рано висвічувати! — буркнуло Сонце.-Стеліться мерщій; я сьогодні його не пущу від

себе, нікому вам буде світити. Хай лишень хоч одну нічку та всьогосвітня повія попоникає, дожидаючи старого перелесника!

Дівчатка глянули на матір, гнівну, червону; переглянулися між собою й усміхнулися.

— Що се мати плеще таке, і не розберемо нічого,— промовили одна до одної.

— Мамо! Мамо! Що то ви таке казали? — спитали в Сонця.

— Зостарієтесь швидко, як усе будете знати,— сердито відказало воно й прикрикнуло на них: — Стеліться, кажу, мерщій!

Дівчаточка розлетілися в різні сторони, ухопили за краї чорну хмару й, скрикнувши:

— Ану, пора слатися! — струснули її, мов ту перину.

Надулася, заклуботала чорна хмара, посипалися з неї огненні блискавиці, загув, заторохтів грім, а град так і пороснув на землю.

— Ого! Скільки його набралось! — скрикнули дівчатка.— Добре, що догадалися струснути, а то воно муляло б у боки...— І, ще раз струснувши, підлетіли вгору й спустилися якраз посеред хмари.

— Бач, як пухко та м'яко тепер,— обізвались, пурнувши аж на саме дно.

— Уже, мамо, послалися. На добраніч вам! — скрикнули далі, потягаючись.

Сонце скоса глянуло на них, позіхнуло й закрило натовлені очі. Зразу непроглядна темнота обняла весь світ; небо потемніло...

— Ану, сестриці! Де ви забарились? — гукнула Вечірня Зірка, вискакуючи перша на краї неба.— Нам час настав, пора погуляти! — І, весела та ясна, вона окрутилась кругом себе, немов обдивлялася, чи до лица то їй її убори.

А убори були дорогі та пишні: з золотої парчі плахта, оксамитова червона свита, а на голові віночок з самоцвітного каміння.

За нею, немов хто торбину розв'язав з горохом і сипнув ним по небу, посунули зорі. Ось Віз заскрипів і покотився геть-геть; вибігла Квочка з своїми дітьми... "Кво-кво!" — й розпустила їх кругом себе. Поважно вплив Павич, розгортаючи хвоста на всі боки; Хрест засвітив, засіяв; а там ще та ще... одна по одній — і не потовпляться.

— А що, чи всі зібралися, сестриці? — спитала Вечірня Зоря...

— Усі! усі! — одказали зірочки.

— Ану, за іграшки! — сказала — й почала:

— Лягло Сонце спати,

Час нам погуляти.

Годі, не баріться

Та мерщій зберіться,

Подруги, на раду!

— Нехай Сонце спить-дрімає.

А ми погуляєм! — скрикнули в один голос зорі, аж небо
загуло.

— Ось Місяць помалу

До нашого стану

Пливе-впливає...

Кожній по віночку

Та на голівочку

Несе наш коханий! —

почала знову Вечірня Зоря.

— Місяцю ясний,

Місяцю красний,

Місяцю Маю!

Тебе виглядаю.

Де ти волочився,

Що так забарився?

Впливай скоріше,

Поспівай хутчіше

До нашої ради,

А ми тебе, брате,

Любо привітаєм,

Пісні заспіваєм,-

заспівали зорі. Вечірня Зоря вдарила в долошки й
окрутнулася. Її сестриці, побравшись у боки, пішли кругом неї.
Немов вітер зимою серед степу закрутив веремія, так заходили
зірочки кругом Вечірньої, вимахуючи руками та притупуючи
ногами... Були такі, що пустилися й навприсядки, небо аж гуло
та бухкотіло: такого вони віддирали гопака.

III

Дівчаточка-близняточка не спали. Вони загадалися над
тими чудними словами, які сьогодні їм Сонце-мати сказало. Що
воно то за слова такі? Уперше зроду їм доводиться їх чути.
Уперше зроду доводиться бачити матір якусь чудну та дивну.
Що з нею сталося? Дарма про ті ігри, що завели зорі, байдуже
про їх співи, танці. Їм було важко... А се зразу вони почули — об
серце щось стукнуло.

— Що там таке? — разом скрикнули вони й запримітили невеличкого черв'ячка, завбільшки з шашіль, що, підкравшись, ущипнув їх злегенька.

— Ти хто такий? Відкіля? — спитали його.

— Я? — прогугнявив черв'ячок, піднімаючи вгору свою непримітну голівку, й хижо зареготався слизьким ротом.— Я? А ось я зараз скажу, хто я такий! — І, се кажучи, звернувся свердликом і, уп'явшись у серце, почав його точити.

Дівчаточка несамовито скрикнули, так їм стало боляче та трудно.

— Ага, дізналися! — зареготався знову черв'ячок і почав розказувати: — Я — Сум, мій батько — Гнів, а мати — Темнота. Ми — Світові вороги. Колись ми з ним у миру жили, поки ваша мати — Сонце — нас не зрадила. Видюща — вона задалася завислива та ненажерлива, хотіла над усіма старшинувати... Все їй та їй, а другим нічого. Чи обносимося ми, убір панотець, що заправляли нами, почнуть справляти — вона вибирає собі щонайкраще та найясніше; чи їсти сядемо — хапає шматки найласіші. Ніхто другий і слова не каже, а вона так і присне вгору, так і зіб'є бучу! Кому-кому найбільше діставалося від неї — моїй матері. Вони собі зроду підсліпі вдалися; треба дуже близько до чого підійти, щоб побачили. От Сонце й глузує з того. Вхопить оце смачненький шматочок, усе з його ласе та сите висмокче, а недоїдок та обгризок у руки їм тиче. Мати візьмуть та до рота, а воно як зарегочеться! А за нею й другі. Довго терпіли батько той глум, а то раз і не витерпіли. Дуже вже розходилося їх серце. То вони як запалили його навідліг рукою, аж перевернулося сердешне Сонце... Та як схопиться, як наробить репету, та до панотця... Так і так: за тими сліпородами мені життя немає! Клепало-клепало, наклепало завбільшки з гору. Кликнули панотець батька. "Як це,— кажуть,

— ти таке вчинив?" Батько правуватися, та й тут не здержалися, почали дужче, ніж абияк, балакати. А панотець як скрикнув: "Цить,-кажуть,— горлатий! Ти ще й на мене руки здіймеш? Прикувати його зараз до стовпа, та так, щоб він і не ворухнувся!" От зразу де не взявся Огневик, що огнем заправляє,— він одного поля ягода з Сонцем: обоє на наш рід іродом дишуть,— тягне кузню за собою; пута в сто пуд, молотки в тисячу... Як махне, як вдарить по ковадлу — так іскри й сиплються!.. А його підручні вже батькові й руки скрутили, до стовпа привели...

Мати як почула, що батька мають кувати, та до Огневіка, так йому в пику й впилася! А він тільки що вийняв з горен пута гарячі, аж білі — як махне ними та матір по обличчю — тільки зашкварчало та мати нестямно скрикнули! Аж до панотця в горниці той крик досяг! Вибігли панотець на крик... А тут таке лихо скоїлося: в матері очей як не було, тільки один попілець посипався! Тоді панотець дуже-дуже розгнівалися. Зараз Огневіка за те, що випік матері очі, навіки під землю запроторили, там він у тяжкій неволі й досі конає. Нас з Сонцем поділили: йому дали володіти світом вдень, а нам уночі. Тобто щоб ми ніколи не стрівалися. Здається, чого б більше? Ніт же, таке задалося лукаве. Коли літечко тепле настане, все оживе й зрадіє, тоді воно як почне гріти, як почне світити та ту сердешну нічку переведе до того, що вона коротша заячого хвоста стане. А зимою, не бійсь, як настане віхало та мороз лютий, що аж очі видавлює, тоді воно заховається собі та й рутить... Уже півдню треба б бути, а воно задає такого хropaка, аж небо гуде. Йому добре: спить собі, а ти ходи кругом світу, стережи його по холоду та завірюсі. Уже задалося! Та й се б ще нічого. Ніт же, ненажерливе, йому й сього ще мало. Випрохало в панотця собі у пару нашого-таки парубійка — Місяця. Що то був за козак бравий, поки не знався з тією ягою,— білолиций та чорнобровий, а голова кучерява-кучерява!.. Ніт же, як почало його золити, як почало волосину по волосині смикати та

висмикало так — зовсім дідом став: голова як те коліно!.. А що була за пара нашій Вечірній Зорі! Він і тепер усе за нею жалкує. Та й вона його любить. Мати таки іноді й зведуть їх до купи. Як збіжаться, то вже не наговоряться й не налюбуються: одно одному як у вічі не вскочить! Ну, а ті осоружні зайці-брехунці, що нашим і вашим слугують,— Волосожари паскудні! — взяли та й набрехали Сонцеві, що вони всяку нічку збігаються до купи та судять його; що то буцім мати їх зводить... Ото воно й розпалилось сьогодні, немов його дрік укусив. Достанеться тепер бідному Місяцеві! Бач, який час, а його й досі не видно... В трьох окропах визолить його, змочить!

— Так ба-а... що воно! — тільки й промовили здивовані дівчатка, як Сум зразу так і зник; не вгледіли, де й дівся.

IV

Час був вже пізній. Дівчаточка глянули на небо. Стоять зорі, виморені та витомлені, тільки сонними очима лупають; інші, повившись невеличкими хмарками, й прикорхнули. Одна нещасна Вечірня Зоря не спить: перейшла аж на другий край неба. Стоїть сумна-невесела, заглядає за гору.— Немає, не видно! — промовляє так гірко, як не плаче... Горе безталанній Зіроньці! А лукаві Волосожари вискочили з-за гори та зиркнуть на неї, зарегочуться та й знову сховаються за гору. Бідна Зіронька за смутком нічого того не бачить : ухопилась за обличчя біленькими рученьками та голосить-голосить!

Коли се... зачервоніло, завидніло з-за гори... Не йде — летить Місяченько та прямо до Вечірньої.

— Зіронько моя!..

Та стрепенулася.

— Місяцю мій! Ясний мій!

І обнялися. Від радощів одно одному слова не скаже.

— Ох, як ти мене вимучив! Ох, як ти мене виморив! —
почала Вечірня Зоря, схилившись до нього на плече головою.—
Всі очі продивилася, тебе виглядаючи, попалила серце
слізоньками, тебе дожидаючи! Де ж ти так, мій голубе,
барився? Чи не гріх же тобі з мене, нещасної, отак знущатися?

— Життя моє — лихо моє! — зітхнув важко Місяць.— Нема
мені добра на світі, й не діждуся його ніколи... Дізналася стара
гаргара, що ми з тобою кохаємося... Отсе все біля себе
держала. Було мені та й всім дісталось! Темноту коштує, на чім
світ стоїть...— То все, каже, та сліпорода зводні зводить! —
Мене перелесником лає, тебе — повією...

— Нехай як хоче лає,— мовила Зірочка.— Що ж, коли я
люблю тебе. Коли ж не переможу себе — тебе любити! — І
зовсім припала до нього.

— Безталанна моя! — прогук Місяць, пригорнувши міцно до
себе, й гаряче поцілував у ясні очиці...

— Ага-а? Так ось ті тихі, та смиренні, та богобоязливі! Так ось
як вони порпляться та голубляться! — почувся несамовитий
крик ззаду них.

Озирнулися... аж біля їх стоїть Сонце, червоне та сердите,
очима іскри так і сипле.

Безталанна Зірочка зразу як та стіна стала — біла-біла, вся
тремтить. Злякалася.

— Геть, повійце! — желіпнуло на ввесь рот Сонце і, вхопивши Зорю в руку, наче м'яч той, швиргнуло за гору.

Від того гуку й другі зірочки прокинулися. Глянули — Вечірньої немає, а над горою палає Сонце... Як сипнуть, та врозтіч, та навтьоки! Зразу де й ділися!

— А ти, стара, лиса собако! — гукнуло знову Сонце.— Ти ж божився, ти ж присягався, що, крім мене, в тебе другої немає!

Місяць тоді й голову опустил.

— Так оце той тихий, оце той незамутний!.. Ось же тобі!

І, вихопивши з-за себе здоровенного меча, з усього маху вдарило його по голові... Аж небо охнуло! Кров так і бризнула, розлилася по ньому... Червоно-червоно стало... Більша половина місяцевої голови плюснула за гору, а невеличкий серпок, перекотившись через усе небо, з'явився на другому краї.

V

Такого дива ще світ ніколи не бачив. Увесь він затремтів і отетерів... Отетеріли й дівчаточка-близняточка. Їм вже давно б пора встати, ранньою росою вмитися, на добридень матері казати, а вони й не рушали. Їм було страшно своєї матері — така вона сердита та люта їм здалася... Припавши до хмари, вони боялися й глянути на неї.

А тим часом і вона повилася хмарами. З усього світу понастягувала зайвих і обгорнулася ними. Соромно, видно, було їй після того на світ білий дивитись. Цілий день носився над світом брат Темноти — Морок, а Сум плазав за ним та точив

Світові серце. Темнота перед тим ходила важкою і якраз на той час породила дівчинку — болісну та плакучу: Гнів-батько назвав її Сльозою. Вона зразу заповонила увесь світ... Плаче дитина, заливається кривавими сльозами, а за нею й світ увесь плаче. Такого лементу та голосіння ще не було ніколи!

Дійшов той лемент і до дівчаток-близняток... Запала якось світова Сльоза до однієї в серце, запала — й наче огнем опекла. Скрикнула нестямно дівчинка і вхопилась за серце рукою. Аж там уже щось живе ворухиться.

— Се ти знову прибудився до мене? — скрикнула дівчинка, думаючи, що то Сум.

— Ні, се я,— одказує хтось невидимий таким плакучим голосом, що аж в душі в дівчинки похолонуло.

— Хто ж ти?

— Я — Журба.

— Чого ж тобі від мене треба? Я не хочу тебе!

— Еге, не хочу!.. Чи хоч, чи не хоч,— я тепер твоя, а ти моя. Всьогосвітня Сльоза мене в твоїй крові зародила. Я не піду від тебе.

Бідна дівчинка так і звилася...

— Чого ти, сестрице? — спитала її друга, дивуючись.

— Як чого? — відказала за неї Журба з серця.— Хіба ти не знаєш? Хіба ти не бачиш? Хіба тобі повилазило, чого наробило оте Сонце?

— Ну, то що? — спокійно допитується сестра.

— Як що! Зроду-віку такого не було. Зроду-віку не чутно, не бачено такої всесвітньої неправди.

— Що ти мелеш? — одно допитується друга.— Я й не розберу нічого.

— Не розбереш? Прикидаєшся дурочкою? Хіба ти не бачила, що то Сонце зробило Місяцеві?

— Ну, то що?

— Як що? Хіба так можна?

— А Місяцеві можна було зрадити матір?

— Зрадити? Хіба він її спершу любив? Він її ніколи не любив. Він Вечірню любив, а йому наказано з Сонцем братися.

— Як там не наказано — не переступай наказу. На те й наказ, щоб його слухати! Коли б було інше, всі розлізлися б, як руді миші!

А перша дівчинка як скрикне:

— Так оце така правда? Оце така правда? Його серце до неї не лежало. Він її не любив, не любив! — Та як схопиться за голову, як заголосить!

За сльозами не побачила, як і Сонце виплило з-за хмари. А воно вже стояло біля них, гірко-гірко скривившись, ще гірше вимовило:

— До чого я дожилася, до чого? Своя кров устає проти рідної матері і, як чужу, судить! Будьте ж ви,— каже,— мої діточки, прокляті од сього часу й довіку! Хай не буде між вами ні миру, ні ладу ніколи. Ото вам внизу земля чорніє — йдіть на неї й володійте нею. Ти,— каже на першу, котра на неї так нарікала,— за правду кричиш, і зовися ти Правдою; а ти,— повернулася до другої,— за те, що посміла з сестрою про мене базікати, зовися Кривдою!

І, се кажучи, як стрепене хмару, так ті дівчаточка, неначе груші, й впали на землю.

VI

От як скинуло Сонце Правду та Кривду на землю, то й стали вони володіти нею. Та нема між ними ніякої згоди: щоденна сварка та лайка, щоденні шкоди та перешкоди. Не рідні сестри то, а вороги люті! А найбільш всього та Кривда. Оце Правда почне чим-небудь забавляться, що-небудь задумає зробити, то Кривда прикрадеться та й поруйнує.

От раз і каже Правда до Кривди:

— Сестро,— каже,— чого ти така ненависна та немилосердна до мене? Я ж тобі ніколи нічого, а ти до мене так і сучишся, так і в'язнеш!

А Кривда їй одказує:

— А згадай лишень, сестро, через кого я в цю неволю попала?

— Нехай і через мене,— каже Правда,— нехай, я не таюся. Та чи вже ж нам отак цілий вік сперечатись та ворогувати?

— І цілий вік отак буду. Я ніколи тобі цього не забуду!

Правда тільки важко зітхнула.

— Знаєш що, сестро? — каже далі.

— А що?

— Щоб нам не сперечатись та не шкодити одна одній, давай ми поділимося всім, що є на землі. Тоді, як ми нарізно будемо жити, то між нами й лад буде.

— Давай! — каже Кривда.— Як же ми будемо ділитись?

— А так: вибирай собі, що найлюбіше, та й володій ним.

— Добре! — одказує Кривда.— От мені люба вода. Я водою володітиму.

— Володій, сестро, ти водою, а я землею.

— Ну добре. А тим, що над землею? — питає Кривда.

— Над землею? — спитала Правда й задумалася.— Що ж над землею? Хмари, вітер, повітря...— почала вищитувати.

— Чого ти хмари туди приплела? — каже Кривда.— І тумани, і хмари з води; вода моя-тумани й хмари мої. Зараз мені викинь їх з поділу!

— Нехай,— каже Правда,— будь по-твоєму. Хай хмари твої.

— І вітри я собі беру,— каже Кривда.

— Добре, а я повітря.

— Ого! Чи не ласо лишень буде? Де ж мені з вітрами діватись? На прив'язі, скажеш, держати?

— Чого на прив'язі? В тебе ж води більше, ніж в мене землі, — пускай їх на воду гуляти.

— Спасибі тобі за раду! — накопиливши губу, мовила Кривда.— Все на воді та на воді. Воно ж, може, і обридне на воді, може, де забажається і одпочити. До того ж, замочишся і заросишся — треба десь і висушитись. Не хочу я так, не хочу! А коли хоч, то ось як: вода моя, тумани й хмари мої, вітри мої. І маю я право їх повсякчас на повітря випускати гуляти.

— То так ми, сестро, ніколи не дійдемо до згоди! — каже Правда.

— Ну, хай буде так, як і було!

Подумала Правда, погадала... Вже ж вона буде одному повітрю шкодити, а все ж землі легше.

— Хай,— каже,— уже буде по-твоєму.

Поділилися.

VII

От і стали вони володіти: Правда — землею. Кривда — водою. Правда — повітрям, а Кривда — туманами сивими, хмарами чорними, вітрами буйними.

Сумно Правді одній серед землі пустельної, яри та гори, та камінь німий — більше нічого. Сиротою носиться вона понад тими бескетами, гукає з туги, а повітря підхопить її гук і розстилає голосною луною поміж скелями.

Бавиться Правда луною, мов мала дитина іграшкою, а все їй сумно та нудно. Здійметься вона вгору, прозорим повітрям полине, думка то — з високості обдивитися своє володарство... Тут де не візьметься Кривда... Сірі тумани пускає на яри глибокі, чорними хмарами огортає гори високі, буйні вітри випускає на повітря тихе й почне його метати та шарпати, струшує Правду на землю, опускає її додолу.

Побачила Правда, якої шкоди собі наробила, давши Кривді повітрям володіти, побачила, та пізно. Почати знову паювання — Кривда тоді докорами й просвітку не дасть! Бач, скаже, оце та смирна та тиха! Сама ділила, а тепер уже й назад.

Мовчить Правда, по землі сновигає, не хоче й на повітря здійматись. А Кривда радіє, гуляє... Оце розпустить вітри по морю, горами хвилю здіймає; сама поверх хвилі гойдається... Або злетить на хмару чорну, мчиться по повітрю прозорому, а другу навпроти себе пускає. Стрінуться ті хмари — одна проти другої преться, кожна кожному побороти хоче... Сияються, напинаються, поки яка не видержить, лусне,— а там і пішла

ломитись... Гук та гуркіт на весь світ гукає; огненні блискавиці крешуть... Правда тільки на землі важко та тяжко дише.

От раз з туги та з суму почала вона собі будівлю будувати. Вибрала між горами долину таку — з трьох боків гори зубцями аж під небо здіймаються, четвертим боком та долина в синє море упирається... Море коло неї стиха грає. Вибрала ото місцину тиху та затишну й розпочала на ній будівлю. З гір каміння ламає — отакими бабами вороча! одну на одну складає та виводить стіни!.. Вивела. Оселю розпочала. Вже й оселю змикає, круглу та дивну — от як на церкві. На тому місці, де баня, посадила завбільшки з шапку самоцвітний камінь... Горить той камінь, сяє: і всередині світить, і зокола.

Радіє Правда, що таку собі домівку збудувала... "Тепер,— дума,— Кривдо, не страшні мені твої каверзи — дощі холодні й вітри буйні. Лий і дми, скільки хоч, а я в своєму захисті сидітиму, тебе не боятимуся. Ні одна краплина на мене не крапне, не змочить, ні тихе зітхання твоїх вітрів не дійде до мене, не прохолодить". І весело Правда співає пісню в своєму будинку. Пісня та стелеться по стінах, дереться вгору до оселі й, округлившись, знову по стінах на долівку осідає, неначе дивна та чудова скрипонька грає. А Кривда й почула. Підпливла до берега.

— Здорова, сестро! — гукає.

— Здорова.

— Поздоровляю тебе з новою оселею. Бач, яка добра: сама новосілля справляєш, а мене й не кличеш!

— Іди, я тобі не забороняю,— каже Правда, виходячи на поріг.

— Отак! Іди, коли сама набилася... Спасибі тобі за ласку! — регоче.— Тісно мені в твоїй оселі й душно. Я ось краще на морі погуляю.

Та, це кажучи, як скрикне:

— Вітри-Нечоси! за мною...— Та як пурне-нирне, до самого дна сідає, з самого дна воду вивертає, хвилі горами здіймає, а вітри як підхоплять ті хвилі, як помчать на берег, котять долиною аж до самого будинку, як стугонуть у стіни — так ті стіни ходором і заходили.

Правда тільки кигикнула, наче та чайка, й полетіла геть собі, щоб не сперечатись з сестрою. Вона думала — коли не буде перед очима в Кривди, то, може, та й вгамується, не стане руйнувати її домівки.

А Кривда як угледіла, як зарегоче! В долошки плеще та одно вергає хвилі-гори на долину. Підмила одну стіну — так та стіна й гепнулася, на самі невеличкі шматочки побилася, аж пил угору знявся... А там і друга... третя... Через годину й не знати стало, що там була будівля, тільки здоровенна кучугура піску та щебеню валяється. Кривда й тим не вдовольнилася — наслала вітри на ту кучугуру, почали той пісок та ще-бень пересівати, до півночі всю долину вкрили пилом та кіптягою.

Як прилетіла на ранок Правда довідатися, що їй нашкодила Кривда, то замість будівлі побачила тільки один сірий порошок по долині. Гірко стало Правді, важко; Сум у серце впився; Журба душу опанувала; зронила вона не одну, не дві сльози — всю долину, мов дрібним дощем, своїми сльозами змочила... Голосить Правда та плаче, а того й не бачить, що де сльоза впаде, там трава росте, де крапелька осідає, там квіточка розцвітає.

VIII

З того часу почала по землі трава рости; всі долини вкрила. Пишні та зелені лежать вони поміж скелями, своїми квіточками пишаються — і білими й рожевими, і жовтими й блакитними, синіми, аж темними, червоними, огненногарячими... Наче хто килим шовковий розіслав по землі.

Угледіло Ясне Сонечко, і йому так те подобалося, що воно часто спускалося на ті долини спочити, покачатися, розправити на шовковій травиці свої кісточки натомлені, надихатися пахощами запашних квіточок.

Угледіла те Кривда, і зло її схопило за серце. Вона мала шкоди тій Правді наробити, а вийшло з того он що. Взяла вона звела до купи всі тумани сиві, хмари чорні, непроглядні, пустила дощем на гори. Ллє дощова вода, мов з відра, котить з гір течіями бистрими, реве долинами, річками глибокими, мене та нехтує травицю зелену, заносить її мулом чорним, невеличкими та гострими камінцями, мов серпами, під корінь рубає, несе в море глибоке і серед моря синього потопляє.

Та нічого не вдіє Кривда злая. Вигляне Ясне Сонечко, розірве, розшарпає хмари чорні, розпарює землю сирую, земля випиває річки бистрі, і з-під теплого мулу знову вилазить, аж лущить, травиця зелена, розцвітають на ній квіточки пишні.

Розсердилася, розгнівалася Кривда злая. Рве на собі коси шовкові, кусає руки білі, аж до крові кусає, та все пригадує, що б тій Правді заподіяти, щоб виконити їй травицю зелену.

І от пригадала... Як заплигло Сонечко в інші краї світ оглядати, зібрала до купи вітри гострі, холодні, студить ними повітря вільне, гнітить його хмарами зеленими... Дубіє повітря,

застигає; з ранньої роси іній кує, дощові води в сніг обертає, снігом білим, наче пухом, усю землю устилає, морозом лютим огортає... Пожовтіли від того зелені листочки, опали, почорніли пишні квіточки, мов на огні погоріли... Там, по тих долинах зелених, де колись Ясне Сонечко грало, тепер дідусь Морозенко гуляє, сивою бородою слід мете, льодом дише, снігом подихає, снігові баби з місця на місце перевертає, а поверх них вітер, мов серед кладовища дикий звір, завиває.

Вилетіла тоді Правда на скелю високу, зложила від жалю руки білі, замолилася до Сонця Красного.

— Мати,— каже,— рідна наша мати! Вернись, подивися, яку Кривда вчинила неправду. Поділилися ми з нею землею пустельною: вона взяла воду, я — землю; вона — вітри буйні, я — повітря прозоре. Що б, здається, в миру жити, кожна кожній шкоди не робити, свого добра глядіти-доглядати... Ніт же! Злая Кривда все мені наперекір іде: чи задумаю я що зробити — вона осміє, а чи зроблю що — попсує, просвітку не дає. Збудувала я собі хаточку тиху — вона розвалила, кам'яні стіни потрощила-поломила, по всій землі пилом пустила. Посіяла я на тому пилові сльози гіркії — вродилася травиця зелена, квіточки пишні її уквітчали, неначе килимом, тихі долини заслали. Ви, мамо, не раз по тих долинах самі гуляли, по травиці зеленій качались-спочивали... Тепер вона тії квіточки морозом лютим попалила, зелені листочки травиці побила, снігами глибокими всі долини покрила!

Гляне Сонце, спогляне — аж справді: по долинах сніги лежать, а по горах вітри ходять, по землі Мороз гуляє, льодом землю кує, снігом огортає... От воно як припече!

— Душно, душно,— закричали вітри холодні та чимдуж давай навтьоки!

— Еге! — мовив Морозенко та й розсівся. Схилився на скелю та й заснув. А Сонце по ньому стрибає, з нього білу одежу здирає, водою по долинах розпускає... Аж гляне Правда — по таких місцях уже й травиця з-під води зеленіє-проростає.

ІХ

Як не шкодила Кривда Правді, що не робила, а бачить — нічого не вдіє. Правда розвела по землі таку буйну рослину: всі долини покрила травою зеленою, завітчала квіточками запашними, всі гори заслала лісами темними, борами непрохідними; по деяких тільки місцях покидала лисинки гострі, щоб на них рано й пізно вилітати землю оглядати.

Заздрість люта щипає Кривду за серце, поїдом їсть, спокою не дає. Хочеться їй усе те, що Правда поробила, виконати, та силоміць нічого не вдіє. От і почала вона до неї хитрощами підходити.

— Сестро! — каже,— як у тебе все гарно на землі — тихо та любо: є де спочити, є на чому очі звеселити,— не то, що в мене. Одно — бовтається та бісова калюжа: і вдень не гуляє, і вночі не спочиває.

— То виходь,— каже Правда,— сестро, до мене. Я не бороню тобі гуляти, тільки не роби шкоди.

От Кривда і вийшла на землю, а Правда така рада! Взяла сестру за руку, водить її по всіх усядах, показує місця красні. У Кривди й очі розбігаються.

Обдивилася Кривда все і назад вертає.

— Гарно,— каже Правді,— гарно в тебе, як у раю тому! От тільки чого тобі не стає: нема в тебе нічого живого. Я б на твоєму місці польотушок різних розвела, побігунців всяких наплодила, щоб повсякчас славили вони твою працю!

— Я б,— каже Правда,— й зробила те. Як же його зробити?

— Еге! А хочеш — навчу?

— Навчи, сестрице! Навчи, голубко! — аж пада коло неї Правда.

А Кривда й каже:

— Знаєш,— каже,— сестро, що колись нам розказував Сум про дядька Огневика?

— Пам'ятаю.

— За тридев'ятьма глибинами та за тридесятьма днами живе він, сердешний, в тяжкій неволі конає. Сам огняний — огнем і живе: огонь їсть, огонь п'є, огнем і дише... Колись я гуляла по глибинах безодніх, опускалася аж на саме дно. І чую — під дном тим щось гуркоче-стукоче, аж дно вгинається — двигоче. От я припала до дна ухом, слухаю — що воно. А там шкварчить, шипить та гамселить! Я візьми постукай та й гукни: — Легшенько,— кажу,— легшенько! Чи бач,— кажу,— як розходилися,— покою нікому немає! — "А ти хто такий?" — звідтіля глухо доходить до мене.— Хто б я,— кажу,— не була, а ви чого там такий гармидер підняли? Глядіть,— кажу,— як доберусь до вас — знатимете, хто я! — "Ану,— каже,— доберись, доберись. Як то ти доберешся?.." Знаєш: дратує мене.— Не дратуйте мене,— одказую їм,— бо я Чорторієві як накажу,— зразу він до вас докрутиться. А як добереться, то

глядіть, щоб, бува, й душами не наложили! — "Накажи,— регоче,— накажи. Ми ще йому звідсіля й помочі дамо..." Взяло мене, знаєш, зло. Прикликала я Чортория: "Крути дно!" А він зразу беркиць догори ногами! Угородив свої роги в землю та як поверне, так і забулькотіло навкруги. "А що,— питає звідти,— вже почали?" — Почали,— одказую,— починайте й ви! — Коли це — як загуде, як бухне! — кругом усе так і затремтіло... Раз! Удруге! Утретє! Дно так ходором і ходить, устояти не дає. А Чорторий з цього боку одно крутить, одно крутить, аж вода піниться-булькоче. А це — як скрикне Чорторий, як ухопить мене щось, як підніме вгору, так я і опинилась поверх води. Дивлюся: мій Чорторий у хвилях головою мотає та кричить-кричить! А так гін з троє від мене, серед пінявого моря, десь узялася гора висока-страшенна; на самому шпилі дірка, і звідти щось дише. Дише-дише, аж вода кругом кипить, а воно не перестає. Вергає піском, камінням, слинить шевською смолою, вонючою парою дух забиває... Коли це — вилазить з дірки страшенна вогняна голова, показує довгого-довгого язика й регоче-регоче... "А що,— каже,— злякалась? та й мене налякала, нехай тобі всячина... Ачхи-и!" — і як чихоне, так димом та попелом і покрилася. "Оце,— каже,— видно, трохи води в ніс набрав, що так закрутило. А давно вже я з водою знався, давно і світа бачив. Іч, який став! Ану, вище підсунуся та погляну". Та й почав вилазити. Кругом огонь так і паше, а він лізе: "Оце,— каже,— яка мала дірка. Ану — роздайся!" Та стук у боки гори ліктями!.. Так гора ходором і заходила: лущить, роздається, а він лізе-лізе... Виліз, сів, ноги звішав, з ніг гаряча смола ллється. "Отак,— каже,— саме добре. Що-то давно світа не бачив,— як радісно серце забилося! А тут тепер перемін-перемін... Що то таке?" — показує на Землю.— Земля,— кажу. "Чого ж вона,— питає,— така зелена та пишна?" — Так і так,— розказую йому все,— як жили колись, як тепер живемо.— "То ти, значить, мені й родичка,— далі каже.— Я,— каже,— Огневик, рідний брат твоєї матері; ти, значить, мені племінницею доводишся".— Може,— одказую,— й так,— "Еге,—

каже,— так, так... Спасибі тобі, що ти хоч нехотя допомогла мені, старому, світа побачити; я вже думав — сконаю в тій глухій неволі. Я тобі,— каже,— поки й мого віку, дякувати за це буду. Я б тобі й тепер оддячив, та не знаю чим".— Он,— кажу йому,— сестра моя на землі яких собі іграшок наробила, а мені,— кажу,— ні з чого.— "Ні з чого? — питає.— А візьми лиш грудку глею". Я взяла.— "Ліпи з неї, що хочеш". А я розплескала-розплескала ту грудку та й кажу: — Вже! — Думаю: "Що то воно буде?" — "Уже? — пита.— А ке сюди!.. Держи,— каже,— в руках, я дихну". Та й дихнув на ту грудку. А та грудка як затріпається та плюсь із рук у воду... Дивлюся — невеличка рибонька у воді грає, срібна луска, золоті пірця... Так і біга біля мене, так і ходить; я за нею, а вона від мене; я від неї, вона за мною... Плещемося у воді, граємося, а дядько регоче.— "Оце,— каже,— тобі й іграшка. Схочеш,— каже,— ще чого, скажи мені: зараз буде. А тепер,— каже,— прощай, бо, довго не бувши на свіжому повітрі, чогось мені моторошно стало". Та й посунувся вниз і дірку шевською смолою зверху заліпив, щоб то до нього те свіже повітря не доходило...

— То у тебе,— пита Правда,— й рибонька є? А покажи мені, яка вона?

— Добре,— каже,— сестро, ходімо до берега.

Пішли. Правда стала на бережку, а Кривда плюснула у воду та як заплеще в долошки, як скрикне:

Рибонько, рибонько,

Срібная лусочко,

Золотії перця,

Плинь до мене, моє серце!

А рибонька з глибу й виплила. Сама невеличка, очиці червоненькі; срібна луска на ній так і грає, золотими пірцями водицю перебиває.

Угледіла Правда та й не стямилася... Все їй своє — зелені долини, пишні квіти, ліси буйні — все те зразу померкло, спротивіло; все це рибонька собою заслонила, від любого й дорогого очі одвернула. Скрикнула тоді Правда, до Кривди повертаючись:

— Сестро! — каже,— що хоч бери, тільки намнож мені життя на землі!

А Кривда їй і одказує:

— Нічого мені, сестро, не треба. Дозволь тільки мені купно з тобою тим, що намножимо, володіти, над усім живим і свою волю мати.

— Добре,— каже Правда,— хай буде так, як ти кажеш.

От згодилися, ото й почали вони з землі всяку всячину ліпити. Правда ліпить метеликів цвітних, бджілок та комашок всяких, а Кривда — пташок-польотушок, звірів-гризунів, зайчиків-лапанчиків, бобрів-стрибунів, кротів-вертунів. Наліпили їх цілий ворох. Правда, не довго думавши, понесла їх до дядька Огневика, і той удмухнув кожному життя.

Зразу все те й розкотилося по всій землі... Правдині ж сотворіння нікому нічого: метелики тільки літають по квіточках та набираються краси з них, різні комашки лазять по травиці та п'ють свіжу росу, а Кривдине сотворіння накинuloся на луги

зелені, квіти пишні, ліси буйні: лист гризуть, корінь січуть, стовбур точать... Наробили такого дешпоту на землі, що страх! Усе знівечили, усе попсували. Дійшлося до того, що й їсти вже стало нічого. Нараяла Кривда одно одного їсти. І от кинулися пташки ловити метеликів та дзьобати козявок всяких, а звірі пташок. Розпочалася між усім живим війна страшенна; одно одного підсідає, стереже, де б його краще згарбати. Наплодилися всякі бойовики: котики-братики, лисиці-сестриці, вовки-сіроманці, ведмеді-небрєді... Почалося таке, що вже й не розбереш, хто правий, а хто винуватий. Той правий — хто кого здолав, а той винуватий — що подався.

Тоді Правда побачила, як її Кривда обійшла, та так гірко засмутилася, а Кривда рада-рада!

Х

Отоді саме знайшовся й Чоловік. Правда, як угледіла, так і кинулася до його.

— Тепер,— каже,— лукава сестро, все тобі віддаю, припоручаю все. Одного тільки його не віддам. Виховаю його та вигляджу, напою його серце чаром-любов'ю, натопчу його голову розумом добрим, натхну в його душу правду святую і настановлю царем на землі. Хай усім заправляє, над усім володіє.

От і почав Чоловік порядкувати на землі. Зараз зробив такий наказ: щоб ніхто нікого не зобиджав, щоб всі в миру жили.

Коли на другий день доводять Чоловікові, що ніхто його наказу не хоче слухати.

— Як не хоче слухати? Хто не хоче слухати?— скрикнув Чоловік.

— Так і так,— кажуть йому.— Ведмідь коня розірвав, вовк вівцю задрав, собаки зайця розметали, лисиця курей поїла, кури траву поклювали...— Всяке чим-небудь переступило його наказ.

— Ведіть мені злочинців на суд! — скрикнув Чоловік.

Нагнали винуватих з усякого роду й плоду,— всяке чим-небудь провинилось, закон переступило.

— Як ви сміли, сякі-такі, не послухатися мого наказу? — пита грізно Чоловік.

— Царю наш, розпоряднику наш! — повинилися перед ним злочинці,— винуваті ми, ніде правди діти. Тільки ж і ти нас розсуди по правді, по закону: як нам жити, чим годуватися? Ми ж усі з голоду помремо, а як нам з голоду помирати, то краще повели нам голови поодтинати.

От і почав Чоловік думати та гадати, як тих винуватих розсудити.

Правда на одно ухо йому шепче:

— Суди! Карай! Як вони сміли таке вчинити, других зобиджати, другим життя коротити? Хіба вони те життя давали їм?

А Кривда з другого боку в друге ухо нашіптує:

— Ану,— суди! ану! — карай! Кого ж ти будеш судити? Кого карати? Усіх повинно судить — всі винуваті... Всіх виполони до ноги, до коліна!.. Яке ж ти маєш право їх виполонювати? Хіба ти їм життя давав?.. А жити їм як? Годуватися чим? Хіба вони винні, що такими вродилися?.. Ну — перероди їх, перероби!

Подумав-погадав Чоловік, розкинув думками і сяк і так: і покарати б, щоб не робили злочинства... Та чим же вони винуваті, що такими вродилися?.. Махнув рукою та й звелів всіх випустити, і не сказав нікому нічого...

XI

На одно тільки здався перший Чоловік. Більше винуватив тих хижаків, що одно другого їли, ніж тих, що травною годувалися. Ті життя другим коротили, а ці їли, що сира земля ростила. І взяв він всіх гризунів та шипунів під свій призор, до свого догляду, боронив од хижаків. Намножив черед всяких, сам став пастухом.

Зажив перший Чоловік, на всю губу зажив. Переганяє череди з долини на долину, з одного випасу на другий, скотину множить і сам множить. Діждав він багато синів і дочок, онуків і правнуків, дожив до старості — старий та древній!

І от, чим більше він жив та старівся, тим більше почали клопотати його думки: "Що буде, як його не стане? Як те життя свого коліна впорядкувати, щоб не було між ними сварки, та бранки, та лихого розладдя?.. Поділити? — думав він.— Розійдуться вони по всій землі широкій, розтечуться по країнах далеких, позабувають, якого роду й плоду, і, стрінувшись, почнуть ворогувати... Не ділити, zostавити вкупі? На кого ж їх zostавити, на кого припоручити? Припоручити на якого сина — другі будуть ремствувати, а на всіх разом — не помиряться".

Пристали до нього Правда та Кривда, кожна своє доводить. Кривда радить: поділи!.. Правда рає: не діли... Не знає Чоловік, що йому робити, так і вмер, не зробивши нічого.

Як умер та поховали його, то зараз усі сини й зійшлися на раду:

— Що робити, як їм бути?

От самий старший і каже їм:

— Брати мої милі! Вмер наш батько, не залишивши нам розпорядку ніякого... Як тепер будемо жити?

— Як жити? — питають другі.— Ну, кажи!

— По-моєму,— каже старший,— як жили, так і жити вкупі.

Мовчать менші, тільки голови посхиляли.

— Укупі? — замовив підстарший.— А хто ж буде старшинувати та розпорядок давати?

— Та вже ж хто старший, то не менший,— каже найстарший брат.

— То себто ти?— спитався підстарший.— Що ж ти за цяця така, що нами будеш верховодити? — скрикнув він.

— А ось яка я цяця: раніше родився від тебе.

— То що, що ти раніше родився? А в нас хіба не один батько був? Не одна мати родила?.. Чого ж ми будемо тобі коритися?

Другі собі гудуть:

— Справді, справді! Одного батька однакові діти. Чого ж одному все, а другому нічого?

Почали змагатись.

— Ну, як хочете, так і робіть,— каже старший брат.

— А як,— кажуть,— робить? Ось як зробить: ділиться — всіх порівну ділить, щоб нікому не було завидно.

Почали ділитись. Лічать, ділять, дивись,— одно застається лишнє або кому одного не дістає. Як ти поділиш, як помириш? Усяк кричить: "Моє!" — або: "Мені не стало!"

Знову почали змагатись. Спершу змагались на словах, а далі дійшло діло й до бійки. Устав рід на рід, коліно на коліно, розпочали січу душогубну, згубу самосічну; вибили народу чимало, вигубили цілі роди, виполонили цілі коліна. Зосталося небагато нащадків, що розтаскали начисто добро батьківське й порозтікались мерщій одно від одного в різні краї, несучи в своєму серці ненависть люту та ворожнечу тяжку на тих, від кого одрізнялися...

Так та Кривда знайшла ярміс приступити й до чоловіка і через його вже опанувала всім світом.

XII

З того часу пройшло багато літ, минуло чимало віків; розкорінилися люди, вкрили всю землю собою, мов та мурав'я, наробили царств і царів, панств і панів, та Правди не залучили до себе. Чим далі, то все та Кривда розкоріняється та

ширяться, старшинує та панує на землі, а Правда голодна та холодна сновигає по світу, горем сита, сльозами полита... Ніхто її знати не хоче. Часом тільки старі сліпці, божі люди, згадують її в своїх важких піснях:

Та вже ж тії Правди, Правди не зіскати,

Бо стала та Кривда тепер панувати...

— Бабусю! а настане коли такий час, що Правда одоліє Кривду й почне на землі панувати? — спитався бабусі білолиций Івась.

Усі діти уп'яли очі в бабине обличчя, дожидаючи, що та скаже. Бабуся нічого не одказала, тільки низько-низько склонила голову, і та стара голова її на тонких в'язах чогось дуже хиталася.

[1889]